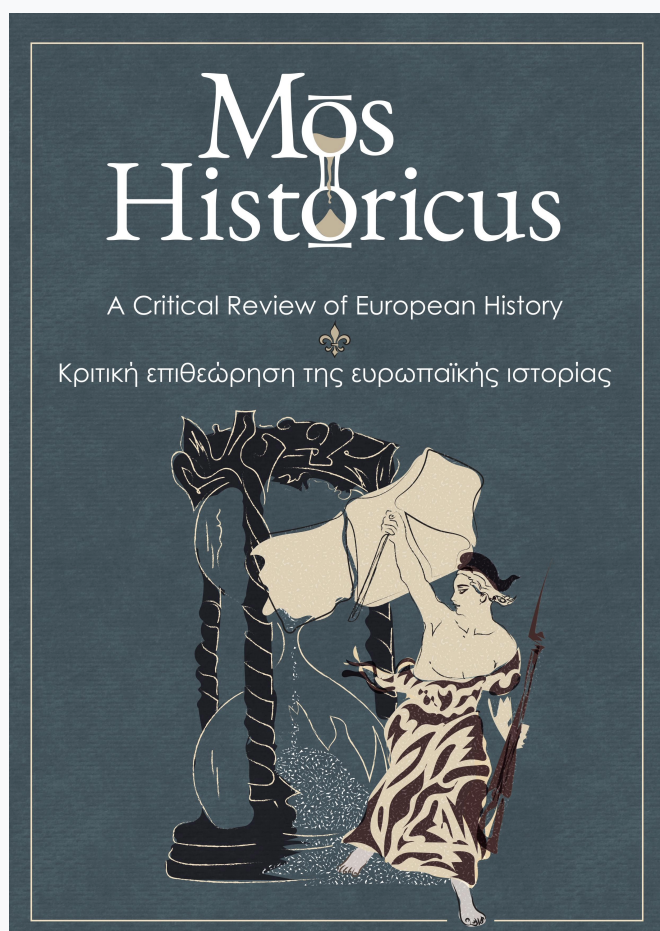

Mos Historicus: A Critical Review of European History

Vol 2, No 1 (2024)

Mos Historicus: A Critical Review of European History

Rebellion in Southern Rhodesia 1896-1897

Antonios Chiotellis

doi: [10.12681/mh.38755](https://doi.org/10.12681/mh.38755)

Copyright © 2024, Mos Historicus: A Critical Review of European History

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Chiotellis, A. (2024). Rebellion in Southern Rhodesia 1896-1897. *Mos Historicus: A Critical Review of European History*, 2(1), 116-144. <https://doi.org/10.12681/mh.38755>

Εξεγέρσεις στη Νότια Ροδεσία 1896-1897

Rebellion in Southern Rhodesia 1896-1897

Αντώνιος Χιωτέλλης*
Antonios Chiotellis

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Η παρούσα μελέτη εξετάζει τις εξεγέρσεις των Ndebele και Shona εναντίον της Βρετανικής Εταιρείας Νοτίου Αφρικής κατά τα έτη 1896-1897. Στόχος της έρευνας είναι να αναδειχθούν η φύση, τα αίτια, η εξέλιξη και τα αποτελέσματα της ανταποικιακής εξέγερσης των δύο φυλών, της πρώτης σοβαρής ανταποικιακής απόπειρας στον χώρο της Υποσαχάριας Αφρικής. Οι εξεγέρσεις αυτές συνιστούν προνομιακό πεδίο έρευνας διότι επιτρέπουν την ενδελεχή μελέτη των τοπικών κοινωνιών και ταυτόχρονα υποδεικνύουν το ποιόν της βρετανικής αποικιακής παρουσίας στην περιοχή της επονομαζόμενης Νότιας Ροδεσίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στα νέα δεδομένα που επέβαλλε η αποικιακή κυριαρχία στην περιοχή, τα οποία οδήγησαν στην εξέγερση του ιθαγενούς πληθυσμού. Τέλος παρουσιάζεται ο αποικιακός νομιμοποιητικός λόγος ως απόπειρα δικαιολόγησης των βρετανικών πολεμικών πρακτικών αλλά και της αποικιακής παρουσίας των Βρετανών στη Νότια Ροδεσία εν γένει.

Λέξεις κλειδιά: αποικιοκρατία, εξέγερση, Νότια Ροδεσία, Ndebele, Shona, Βρετανική Αυτοκρατορία

ABSTRACT: The present study examines the rebellion of Ndebele and Shona against the rule of the British South Africa Company in 1896-97. The purpose of this study is to point out the nature, the causes, the development, and the results of the natives' anti-colonial struggle. This was the first serious attempt to overthrow

* Ο Αντώνιος Χιωτέλλης είναι υποψήφιος διδάκτορας στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο Βερολίνου. Ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές του σπουδές στο τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ. Κύριο ερευνητικό του ενδιαφέρον είναι η Ιστορία της Αποικιοκρατίας, με έμφαση στις σχέσεις Βρετανίας-Γερμανίας πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. e-mail: chiotellisantonis@gmail.com

Antonios Chiotellis is a Phd candidate in the Free University of Berlin (FU Berlin). He earned his MA in European History from the Department of History and Archaeology of the University of Athens (NKUA). He is interested in the History of Colonialism, and he focuses particularly on the examination of the British-German relations prior to First World War. e-mail: chiotellisantonis@gmail.com

the British colonial rule in Sub-Saharan Africa. The study of this rebellion sheds light not only on the characteristics of the local societies but also on the nature of the British colonial engagement in Southern Rhodesia. A major concern of this study is to give prominence to the new situation caused by the British conquest and the grievances of Shona and Ndebele, which led to the rebellion. Last but not least, special focus will be given to the legitimizing colonial discourse, as an attempt to justify not only the British war conduct but also the British colonial expansion in Southern Rhodesia in general.

Keywords: Colonialism, Rebellion, Southern Rhodesia, Ndebele, Shona, British Empire

Εισαγωγή

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει τη φύση, τα αίτια, τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα και τις επιπτώσεις των εξεγέρσεων στη Νότια Ροδεσία –σημερινή Ζιμπάμπουε– κατά την περίοδο 1896-1897 έναντι της Βρετανικής Εταιρείας Νότιας Αφρικής¹. Οι εξεγέρσεις αυτές συνιστούν προνομιακό πεδίο έρευνας διότι αποτελούν μια πρώιμη, συγκροτημένη απόπειρα απελευθέρωσης από τους Βρετανούς στον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο της Νότιας Αφρικής. Για τη μελέτη των εξεγέρσεων θα αξιοποιηθεί δευτερογενής βιβλιογραφία, πρωτογενείς πηγές από το πλούσιο υλικό της Βρετανικής Εταιρείας Νότιας Αφρικής, καθώς και πηγές σχετικές με το έργο του Cecil John Rhodes, ο οποίος τότε διατελούσε διευθυντής της BSAC.

Η μελέτη των συγκεκριμένων εξεγέρσεων προκαλεί ενδεχομένως αμηχανία σε έναν ερευνητή της νεότερης εποχής που έχει γαλουχηθεί στον δυτικό κόσμο και αντιλαμβάνεται την κοινωνική οργάνωση με κύρια αναλυτική κατηγορία το έθνος. Και τούτο διότι η έννοια της εθνικής εξέγερσης υπονοεί μια συγκεκριμένη μορφή συνοχής και οργάνωσης, της εθνικής, και έναν κατακτητή απέναντι στον οποίο το έθνος εξεγείρεται. Οι κοινωνίες των Shona και των Ndebele είχαν σύνθετες κοινωνικές δομές,

¹ British South Africa Company, στο εξής BSAC.

βασισμένες στην έννοια της φυλής και των ισχυρών φατριών, μεταξύ των οποίων υπήρχε—πριν και κατά τη διάρκεια της βρετανικής κατάκτησης—ισχυρός ανταγωνισμός. Οι εθνικές αναζητήσεις στην Υποσαχάρια Αφρική ήταν ακόμη σε εμβρυακά στάδια. Οι συγκεκριμένες εξεγέρσεις αποτελούν χαρακτηριστικές περιπτώσεις ανταποικιακής αφρικανικής αντίστασης, βασισμένες στις κοινωνικές δομές των συγκεκριμένων φυλών που τη διεξήγαν.²

Η ιστοριογραφική παραγωγή που αφορά τις εξεγέρσεις του 1896 παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και συνδέεται με τις εκάστοτε πολιτικές περιστάσεις. Η πρώτη απόπειρα αποτίμησης των εξεγέρσεων, από τον H.M. Hole, στελέχους της BSAC, όπως είναι αναμενόμενο, επέρριπτε την ευθύνη της εξέγερσης στους «αχάριστους και δολοπλόκους ιθαγενείς».³ Η «αχαριστία» των ιθαγενών έγκειται στο γεγονός πως ήταν «πρωτόγονοι» και δεν μπορούσαν να κατανοήσουν τις αλλαγές που επέφερε η «πολιτισμένη βρετανική κυριαρχία». Σε αυτό το κλίμα, χαρακτηριστική είναι η ρητορική της BSAC:

«The natives rose in rebellion in 1896 (March 20th) and were only subdued after an arduous campaign involving an expenditure of \$2,587,411. Various causes led to the rising but it may be generally ascribed to the inability of a warlike and masterful people to settle down at once under a peaceful regime».⁴

Το εμβληματικό έργο της σχετικής ιστοριογραφικής παραγωγής είναι το *Revolt in Southern Rhodesia 1896-97*, του T.O. Ranger.⁵ Πρόκειται για την πρώτη σοβαρή, επιστημονικά συγκροτημένη μελέτη των εξεγέρσεων του 1896. Ο Ranger μέσα από εκτενή αρχειακή έρευνα ανέδειξε τα φαινόμενα κακοδιοίκησης της BSAC, η οποία ήλεγχε την περιοχή της Νότιας Ροδεσίας κατά το ξέσπασμα των εξεγέρσεων. Προσπάθησε να αναδείξει της εσωτερικές δομές των Shona και των Ndebele, υιοθετώντας ωστόσο—χωρίς να το επιδιώκει—μια αποικιακή ματιά. Συγκεκριμένα, στην απόπειρά του να παρουσιάσει τις εκφάνσεις μιας πρωτο-εθνικής ανταποικιακής εξέγερσης, έδωσε έμφαση στον ρόλο των πνευματικών διαμεσολαβητών (Spirit Mediums)⁶, σοφών ανθρώπων που είχαν τη δυνατότητα να επικοινωνήσουν με τα

² Suzanne Dawson, «The First Chimurenga: 1896-1897 Uprising in Matabeleland and Mashonaland and the Continued Conflicts in Academia», *Constellations*, 2:2 (2011), σ. 144-145.

³ H.M. Hole, *Reports on the Native Disturbances in Rhodesia, 1896-97*, BSAC, Λονδίνο 1898, σ. 68-69.

⁴ British South Africa Company, *The Southern Rhodesia Handbook*, BSAC, Λονδίνο 1914, σ. 11.

⁵ T.O. Ranger, *Revolt in Southern Rhodesia 1896-97: A Study in African Resistance*, Heinemann, Λονδίνο, 1967.

⁶ Για τον ρόλο των Spirit Medium βλ. ενότητα: Η οργάνωση των εξεγέρσεων.

πνεύματα των εκλιπόντων καθώς και τον Mwari⁷. Δίνοντας έμφαση στο θρησκευτικό στοιχείο, ανακύκλωνε την εικόνα που προωθούσαν οι Βρετανοί μιας πρωτόγονης κοινωνίας, γεμάτης από δεισιδαιμονίες και μαγεία, υποτιμώντας έτσι τις πολιτικές δομές που οργάνωσαν και διεξήγαν την εξέγερση.⁸

Αυτή ακριβώς η κριτική ασκείται πειστικά από τους Beach⁹ και Cobbing,¹⁰ οι οποίοι αναδεικνύουν τη σύνθετη δομή των δύο κοινωνιών, τονίζοντας παράλληλα τον κατακερματισμένο τους χαρακτήρα. Δεν ήταν η θρησκεία, ως στοιχείο εθνικής συνείδησης, που οδήγησε στην εξέγερση, αλλά η προσπάθεια των δύο κοινωνιών να ανακτήσουν όσα είχαν αποστερηθεί λόγω της δραστηριοποίησης της BSAC –γη, βοοειδή, διακοπή φορολογίας. Οι κοινωνίες αυτές είχαν τη δική τους πολιτική οργάνωση, τα δικά τους αξιακά συστήματα που ήταν άξια υπεράσπισης, και γι' αυτά τελικά πολέμησαν. Σε αυτό το πλαίσιο, η θρησκευτική ηγεσία αντιμετωπίζεται ως παράγοντας νομιμοποίησης της πολιτικής εξουσίας, με την τελευταία να είναι τελικά υπεύθυνη για τη λήψη των σημαντικών αποφάσεων.¹¹

Η εργασία αυτή επιχειρεί να επικοινωνήσει δημιουργικά με τις δύο προαναφερθείσες ιστοριογραφικές προσεγγίσεις, απαλλαγμένη ταυτόχρονα από το ερώτημα σχετικά με την υπαιτιότητα για την εξέγερση. Σε αυτό το πλαίσιο, θα δοθεί έμφαση στη δομή της τοπικής κοινωνίας καθώς και στις συνθήκες που επέφερε η βρετανική κατάκτηση, ώστε να διαφανούν τα πραγματικά αίτια της εξέγερσης. Έπειτα, αφενός θα αναδειχθεί ο καίριος ρόλος των πολιτικών ελίτ στην οργάνωση και στη διεξαγωγή της εξέγερσης, αφετέρου, όμως, θα παρουσιαστεί συνοπτικά και ο καταλυτικός ρόλος των Spirit Mediums ως πνευματικής ηγεσίας της εξέγερσης, η οποία αξιοποίησε την παραδοσιακή της επιρροή προκειμένου να κινητοποιήσει τους Ndebele σε μια εξέγερση εναντίον των αποικιοκρατικών δυνάμεων. Μια τέτοια ερμηνεία φυσικά αποστασιοποιείται από το βρετανικό αφήγημα, το οποίο ήθελε να καταδείξει την εξέγερση ως ένα παράλογο εγχείρημα προληπτικών ανθρώπων που επηρεάστηκαν από κάποιους Witch Doctors.¹²

⁷ Θεός-δημιουργός στη θρησκεία των Shona και των Ndebele.

⁸ Dawson, «The First Chimurenga», ό.π., σ. 147.

⁹ D.N. Beach, «'Chimurenga': The Shona Rising of 1896-97», *The Journal of African History*, 20:3 (1979), σ. 395-420.

¹⁰ J. Cobbing, «The Absent Priesthood: Another Look at the Rhodesian Risings of 1896-1897», *The Journal of African History*, 18:1 (1977), σ. 61-84.

¹¹ Στο ίδιο, σ. 79.

¹² Σοφοί άνθρωποι που αντιμετώπιζαν τη βλαπτική μαγεία. Στη ρητορική των αποικιοκρατών, αυτοί παρουσιάζονται ως δεισιδαιμονικές προσωπικότητες που έστρεψαν τον λαό σε μια ανορθολογική

Το παρόν άρθρο φιλοδοξεί παράλληλα να συμβάλει στην ιστοριογραφική συζήτηση αναφορικά με την πρώιμη αντιστασιακή δράση των ιθαγενών στη Νότια Αφρική. Οι εξεταζόμενες εξεγέρσεις συνιστούν μια κατεξοχήν αντιαποικιακή δράση και επιτρέπουν στον ερευνητή να κατανοήσει το ποιόν μιας αντιαποικιακής εξέγερσης, σε μια εποχή που ο εθνικισμός δεν έχει κυριαρχήσει ως μείζον ιδεολογικό πρόταγμα.¹³ Είναι σαφές ότι το πολιτικό πρόγραμμα, το «λεξιλόγιο» και οι πρακτικές των εν λόγω εξεγέρσεων διαφέρουν ριζικά από αντίστοιχα κινήματα στον χώρο της Υποσαχάριας Αφρικής κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα.

Τέλος, όπως εύστοχα επισημαίνει ο Edward Said, η μεγάλη μάχη στο πλαίσιο της αποικιοκρατίας αφορά τη γη, ωστόσο υπάρχει μια ακόμη καίρια μάχη στο πεδίο της συγκρότησης νομιμοποιητικών αφηγημάτων.¹⁴ Εκκινώντας από αυτή την παρατήρηση, η παρούσα εργασία επιδιώκει να προσφέρει μια συνεκτική ανάλυση του νομιμοποιητικού λόγου των Βρετανών αξιωματούχων, της ροδεσιανής εκδοχής της βρετανικής «Mission Civilisatrice». Θα υποστηριχθεί ότι οι εκδοθείσες μαρτυρίες των Βρετανών αξιωματούχων και παραγόντων της BSAC, οι πιο σημαντικές πρωτογενείς πηγές για την εξέγερση, συνιστούν ταυτόχρονα μια απόπειρα νομιμοποίησης των βρετανικών πρακτικών στη Ροδεσία και επικοινωνούν με το μείζον αποικιακό/εκπολιτιστικό αφήγημα περί αναγκαιότητας της βρετανικής παρουσίας στην περιοχή.

Τα αίτια των εξεγέρσεων του 1896-1897

Η βρετανική εισβολή στην επονομαζόμενη Νότια Ροδεσία το 1890 εγγράφεται στο ευρύτερο πλαίσιο της βρετανικής αποικιακής επέκτασης στο χώρο της Υποσαχάριας Αφρικής κατά την περίοδο του Ιστορικού Ιμπεριαλισμού και του περίφημου Scramble

εξέγερση, βασιζόμενοι στις δεισιδαιμονίες και τις προκαταλήψεις που χαρακτήριζαν την κοινωνία των Ndebele.

¹³ Αντίστοιχης φύσης είναι οι εξεγέρσεις των Nama-Herero στη σημερινή Ναμίμπια, των Maji Maji στην Τανζανία, των Zulu στη Νότια Αφρική. Οι εξεγέρσεις αυτές ξέσπασαν ως αντίδραση στην αποικιακή κατάκτηση και εκμετάλλευση του ιθαγενούς πληθυσμού. Συνιστούσαν μια απόπειρα αποκατάστασης του προ-αποικιακού status quo και δεν συνυφάνθηκαν με την ιδέα του έθνους. Βλ. Sengulo Albert Msellemu, «Common Motives of Africa's Anti-colonial Resistance in 1890-1960», *Social Evolution & History*, 12:2 (2013), σ. 145-149.

¹⁴ Edward Said, *Culture and Imperialism*, Vintage Books, Νέα Υόρκη 1994, σ. xii-xiii.

for Africa (1870/84¹⁵-1914), της διαπάλης δηλαδή ανάμεσα στα ιμπεριαλιστικά ευρωπαϊκά κράτη για την απόκτηση αποικιών στην Αφρική. Ο στόχος της κατάκτησης ήταν διπλός. Αφενός, η Νότια Ροδεσία θα ενωνόταν με τις υπόλοιπες βρετανικές κτήσεις της Νότιας Αφρικής και θα επιβεβαίωνε τη βρετανική ισχύ εις βάρος των δύο Δημοκρατιών των Μπόερ, του Τράνσβααλ και του Ελεύθερου Κράτους της Οράγγης (Orange Free State). Αφετέρου, με την ανακάλυψη πλούσιων κοιτασμάτων χρυσού στη Νότια Αφρική το 1886, γεννήθηκε η ελπίδα ότι θα υπήρχε αντίστοιχος ορυκτός πλούτος και στη Νότια Ροδεσία. Στην κατάκτηση της Νότιας Ροδεσίας συμμετείχαν Ευρωπαίοι έποικοι, κυρίως Άγγλοι και Ολλανδοί, οι οποίοι ευελπιστούσαν να επενδύσουν στον ορυκτό πλούτο, στη γη και στο κτηνοτροφικό κεφάλαιο της περιοχής και να αποκομίσουν μεγάλα κέρδη.¹⁶

Παρά τους οξύτατους γεωπολιτικούς ανταγωνισμούς που όριζαν τις σχέσεις των ευρωπαϊκών αποικιακών δυνάμεων, λόγου χάρη ανάμεσα στους Βρετανούς και στις Δημοκρατίες των Μπόερ ή τη Γερμανία,¹⁷ η κατάκτηση της Νότιας Ροδεσίας συνιστούσε τρόπον τινά ένα κοινό αποικιακό εγχείρημα Ευρωπαίων εποίκων που κατοικούσαν στον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο της Νότιας Αφρικής. Σε αυτό το πλαίσιο, Βρετανοί, Ολλανδοί και Γερμανοί συμμετείχαν στην κατάκτηση και την εκμετάλλευση της περιοχής. Άλλωστε, στον πυρήνα της αποικιοκρατικής εξάπλωσης υπήρχε το διχοτομικό σχήμα του λευκού Ευρωπαίου εξουσιαστή εν αντιθέσει με τον ιθαγενή εξουσιαζόμενο. Αυτή η διχοτόμηση, τουλάχιστον ως προς την υποταγή των ιθαγενών, δημιουργούσε μια ενότητα πέραν ταξικών και εθνικών φραγμών ανάμεσα στους Ευρωπαίους.¹⁸ Ο τρόπος της κατάκτησης και οι επιδιωκόμενοι στόχοι εξηγούν σε μεγάλο βαθμό και το αυταρχικό ποιόν της διακυβέρνησης που εγκαθίδρυσε η BSAC, που είχε ως αποκλειστικό στόχο να απομυζήσει τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της

¹⁵ Συμβατικά, η αφετηρία του Ιστορικού Ιμπεριαλισμού τοποθετείται το 1870, ενώ το 1884 έλαβε χώρα το Συνέδριο του Βερολίνου που έθεσε το θεσμικό πλαίσιο για την εξάπλωση των Ευρωπαίων στην Αφρική.

¹⁶ Christopher Saunders και Iain Smith, «Southern Africa, 1795-1910» στο Andrew Porter (επιμ.), *The Oxford History of the British Empire, Volume III: The Nineteenth Century*, Oxford University Press, Οξφόρδη 1999, σ. 610-611.

¹⁷ Βλ. ενδεικτικά: Harald Rosenbach, *Das Deutsche Reich, Großbritannien und der Transvaal (1896-1902): Anfänge Deutsch-Britischer Entfremdung*, Vandenhoeck & Ruprecht, Γκέτιγκεν 1993· Matthew S. Seligmann, *Rivalry in Southern Africa: The Transformation of German Colonial Policy*, Palgrave Macmillan, Λονδίνο 1998.

¹⁸ Ulrike Lindner, «Colonialism as a European Project in Africa before 1914? British and German Concepts of Colonial Rule in Sub-Saharan Africa», *Zeitschrift für Globalgeschichte und Vergleichende Gesellschaftsforschung*, 19:1 (2009), σ. 89.

περιοχής, εκμεταλλεζόμενη τον τοπικό πληθυσμό, τον οποίο ωθούσε σε καταναγκαστική εργασία.

Μια βασική εισαγωγική παρατήρηση αφορά την ανάγκη για εξέταση των εξεγέρσεων στη Mashonaland και τη Matabeleland ξεχωριστά. Είναι διακριτά τα αίτια της εξέγερσης σε καθεμία από τις δύο περιοχές, ενώ διαφέρουν και τα αίτια για τα οποία οι διάφορες φατρίες μέσα στην ίδια περιοχή εξηγείρονταν. Γενικά, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η διαφορετική φύση της κυριαρχίας στη Mashonaland και στη Matabeleland διαμόρφωσε και διαφορετικές πραγματικότητες.¹⁹

Για τη φυλή των Shona στη Mashonaland, η περίοδος από το 1890 και τη βρετανική εισβολή έως τις εξεγέρσεις του 1896 μπορεί να διακριθεί σε δύο υποπεριόδους: η πρώτη εκτείνεται από το 1890 ως το 1894. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου οι Ευρωπαίοι έποικοι, που φιλοδοξούσαν να αποκομίσουν κέρδη αποκτώντας μετοχές σε μεταλλευτικές επιχειρήσεις στην ελεγχόμενη από τη BSAC επικράτεια, ασχολήθηκαν κυρίως με την αναζήτηση πρόσφορων κοιτασμάτων για εξόρυξη χρυσού. Επομένως, δεν επιδόθηκαν στη συστηματική εκμετάλλευση των ιθαγενών μέσω της φορολογίας και του εξαναγκασμού σε μισθωτή εργασία.²⁰

Ωστόσο, μετά την κατάκτηση της Matabeleland το 1893, η BSAC είχε απόλυτο έλεγχο και επί της Mashonaland, γεγονός που επέτρεψε την επιβολή φόρου ανά καλύβα. Αυτό το μέτρο ήταν ιδιαίτερα επαχθές, όχι κατ' ανάγκην λόγω του πληρωτέου αντιτίμου, αλλά λόγω του τρόπου αποπληρωμής. Πιο συγκεκριμένα, ο φόρος έπρεπε να πληρώνεται σε χρήμα, γεγονός που εξανάγκαζε τους ντόπιους σε μισθωτή εργασία στα ορυχεία ή στις φάρμες των λευκών εποίκων. Φαινομενικά, ο φόρος μπορούσε να πληρωθεί και σε ζωικό κεφάλαιο ή σιτάρι, ωστόσο η τιμή αυτών των αγαθών διατηρούνταν τεχνητά χαμηλή ακριβώς για να εξαναγκάζονται οι οικογένειες ιθαγενών να στέλνουν τα άρρενα μέλη τους στα ορυχεία.²¹ Οι Native Commissions (Επιτροπές Ιθαγενών) αναλάμβαναν μετά το 1894 να επιβάλλουν την τήρηση αυτών των μέτρων μέσω αστυνομικών σωμάτων αποτελούμενων από μαύρους ιθαγενείς (Native Police).²² Ακόμη, η BSAC προέβη στην απαλλοτρίωση των βοοειδών. Τέλος, μέσω της δράσης αστυνομικών σωμάτων, επεδίωξε να παρεμβαίνει σε εσωτερικά ζητήματα της αφρικανικής πολιτικής.²³

¹⁹ Ranger, *Revolt in Southern Rhodesia*, ό.π., σ. 89-90.

²⁰ Beach, «Chimurenga», ό.π., σ. 402.

²¹ D.N. Beach, *War and Politics in Zimbabwe 1840-1900*, Mambo Press, Γκούερου 1986, σ. 78.

²² Beach, «Chimurenga», ό.π., σ. 402.

²³ Beach, *War and Politics*, ό.π., σ. 78.

Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι κατά την υποπερίοδο 1894-96 η BSAC είχε τη δυνατότητα και την επιθυμία να ασκήσει πιο απολυταρχική εξουσία επί των Shona. Εκδηλώσεις μιας πρωτογενούς αντίστασης εκ μέρους των Shona λάμβαναν χώρα ανά συχνά χρονικά διαστήματα μετά το 1894/95. Αυτές είχαν τη μορφή της άρνησης εργασίας στα ορυχεία και της μετανάστευσης από τη γη τους προκειμένου να ξεφύγουν από την εξουσία της BSAC. Επιπλέον, δεν απουσίασαν και βίαιες εκδηλώσεις αντίστασης. Ωστόσο, αυτές είχαν αποσπασματικό χαρακτήρα, στρέφονταν έναντι συγκεκριμένων προσώπων και δεν εναντιώνονταν στο σύνολο των Ευρωπαίων κατακτητών.²⁴

Αντιθέτως, στη Matabeleland, είχε λάβει χώρα (θεωρητικά) πλήρης κατάκτηση κατά τον πόλεμο του 1893. Η στάση των εποίκων απέναντι στους ιθαγενείς ήταν εξαρχής ιδιαίτερα σκληρή, αποστερώντας τους το σύνολο των πατρογονικών τους γαιών και τη μεγάλη πλειοψηφία του κτηνοτροφικού τους κεφαλαίου. Οι κάτοικοι στο εξής αναγκάστηκαν να νοικιάζουν τη μέχρι πρότινος δική τους γη. Τέλος, υπήρχε η αίσθηση ότι η BSAC είχε σκηνοθετήσει μια αφορμή για να εισβάλει, παρόλο που ο βασιλιάς Lobengula είχε ακολουθήσει μια αμιγώς κατευναστική πολιτική, εκχωρώντας ουσιαστικά τη μισή του επικράτεια στη BSAC προκειμένου να αποφύγει τη σύγκρουση.²⁵

Πέραν της γης, υπήρχαν δύο ακόμη ακανθώδη ζητήματα που επέφεραν τη δυσaráσκεια των ιθαγενών στη Matabeleland. Το πρώτο ήταν το ζήτημα της (εξαρτημένης) εργασίας. Μετά τον πόλεμο του 1893, μια από τις προβλέψεις της ανακωχής ήταν να εφοδιάζουν οι τοπικοί φύλαρχοι τους λευκούς εποίκους με εργατικό δυναμικό για τα ορυχεία ή τις φάρμες. Σύμφωνα με το στέλεχος της BSAC και Βρετανό έποικο Frederick Selous, η απροθυμία των φυλάρχων να επιτελέσουν αυτό τους το «καθήκον» είχε ως αποτέλεσμα τα μέλη της Native Police να πηγαίνουν στα Kraals²⁶ των ιθαγενών ώστε να εφαρμόζουν τη συμφωνία. Με μια έντονη δόση υποκρισίας, ο Selous διατεινόταν ότι ενδεχομένως κάποιες φορές να υπερέβησαν τα καθήκοντά τους και να φέρθηκαν τυραννικά στον τοπικό πληθυσμό.²⁷

Φυσικά, η πραγματικότητα διαφέρει πολύ από το πρώιμο αυτό αφήγημα του Selous. Στην έκθεσή του σχετικά με τη διοίκηση των ιθαγενών εκ μέρους της BSAC, ο

²⁴ Beach, «Chimurenga'», ό.π., σ. 403-404.

²⁵ Ranger, *Revolt in Southern Rhodesia*, ό.π., σ. 89-90.

²⁶ Μικρά περιφραγμένα χωριά με καλύβες.

²⁷ Frederick Courteney Selous, *Sunshine and Storm in Rhodesia*, Rowland Ward & Co. Limited, Λονδίνο 1896, σ. x.

Βρετανός αξιωματούχος Sir R.E.R. Martin εντοπίζει ότι υπήρξε αναμφισβήτητα καταναγκαστική εργασία στη Matabeleland, η οποία κατευθυνόταν είτε προς όφελος ιδιωτών, είτε στα ορυχεία, είτε για την κάλυψη αναγκών της κυβέρνησης. Οι Native Commissions εξασφάλιζαν αυτό το δυναμικό με τη χρήση βίας, μέσω της Native Police.²⁸

Το δεύτερο καίριο ζήτημα αφορούσε το ζωικό κεφάλαιο. Θεωρητικά, το σύνολο του ζωικού κεφαλαίου των Ndebele ανήκε στον Lobengula (ψιλή κυριότητα), ενώ οι κτηνοτρόφοι απολάμβαναν το δικαίωμα να αποκομίζουν οφέλη από την εκμετάλλευση των ζώων (επικαρπία). Σύμφωνα με τη BSAC, λοιπόν, με τον θάνατο του Lobengula και την επίσημη κατάκτηση της Matabeleland, το ζωικό αυτό κεφάλαιο πέρασε στην ιδιοκτησία της κατακτητικό δικαίω (laws of conquest).²⁹ Ωστόσο, επί του πρακτέου μια τέτοια πρόβλεψη, πέρα από ανέφικτη, θα ήταν προκλητική για τους Ndebele, οι οποίοι δεν αντιλαμβάνονταν τους εαυτούς τους ως κατακτημένη δύναμη. Επομένως, προωθήθηκε μια συμφωνία που διευθετούσε το ζήτημα με τον εξής τρόπο: το 55% του ζωικού κεφαλαίου θα παρέμενε στην κατοχή των ιθαγενών, ενώ το 45% θα περνούσε στην ιδιοκτησία της BSAC.³⁰

Σε αυτή τη συγκυρία, καταλυτικό ρόλο στο ξέσπασμα των εξεγέρσεων διαδραμάτισε η πανώλη των βοοειδών (rinderpest), η οποία ενέσκηψε στην περιοχή στις αρχές της δεκαετίας του 1890 και βρισκόταν σε έξαρση το 1896. Η πανώλη αυτή προκάλεσε τεράστιο πλήγμα στο ζωικό κεφάλαιο ιδίως των κατοίκων της Matabeleland. Σε μια κοινωνία με βασική πλουτοπαραγωγική πηγή τα βοοειδή, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι η πανώλη συνιστούσε ένα καίριο χτύπημα στην κοινωνικο-οικονομική της δομή και συνολικά στον τρόπο ζωής της.³¹

Η αντιμετώπιση της πανώλης εκ μέρους των αρχών της BSAC οδήγησε στην όξυνση της δυσφορίας των αποικιοκρατούμενων πληθυσμών. Ειδικότερα, με δεδομένο ότι δεν υπήρχε ακόμη η δυνατότητα εμβολιασμού των υγείων ζώων,³² επιλέχθηκε από

²⁸ *Report by Deputy Commissioner Sir R.E.R. Martin in Salisbury on the Native Administration of the British South Africa Company*, 16/01/1897, σ. 4. Η πηγή είναι προσβάσιμη στην ιστοσελίδα: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015082124705&seq=29> (Τελευταία πρόσβαση: 28/11/2023).

²⁹ Howard Hensman, *A History of Rhodesia*, William Blackwood & Sons, Εδιμβούργο και Λονδίνο 1900, σ. 165.

³⁰ Στο ίδιο, σ. 166.

³¹ William Beinart, «Cecil Rhodes: Racial Segregation in the Cape Colony and Violence in Zimbabwe», *Journal of South African Studies*, 48:3 (2022), σ. 590.

³² Η πρακτική εμβολιασμού των βοοειδών εφαρμόστηκε στη Νότια Ροδεσία στις αρχές του 20ού αιώνα πλέον. Έχοντας πλέον ξεπεράσει την πρώτη «ταραγμένη περίοδο της κατάκτησης», η χώρα φάνταζε

τις βρετανικές αρχές η μαζική εκτέλεση κοπαδιών στην περίπτωση που είχε προσβληθεί κάποιο ζώο, ώστε να αποτραπεί το ενδεχόμενο περαιτέρω διάχυσης της ασθένειας. Το μέτρο αυτό εκλήφθηκε από τους ιθαγενείς (δικαίως;) ως μια ακόμη επιθετική ενέργεια που αποσκοπούσε να τους στερήσει τη μόνη τους πλουτοπαραγωγική πηγή.³³

Στη Matabeleland, η διοίκηση πέρασε στον απόλυτο έλεγχο της BSAC και των εθελοντών εποίκων που διεξήγαν τη στρατιωτική επιχείρηση της κατάκτησης. Το πρόβλημα της επιβίωσης των Ndebele και της εξασφάλισης των απαραίτητων γαιών δεν επιλύθηκε ουσιαστικά, διότι οι έποικοι έχοντας απαλλοτριώσει το σύνολο της εύφορης γης, άφησαν ως εφεδρεία γης για τους ιθαγενείς δύο άγονες, σχεδόν ακατοίκητες και απομακρυσμένες περιοχές.³⁴ Η εξουσία στην περιοχή ασκήθηκε απολυταρχικά από τη Native Commission, με κύριο χαρακτηριστικό την καταστολή, που εφαρμόστηκε με τη δράση της Matabele Native Police, αστυνομικού σώματος απαρτιζόμενου αποκλειστικά από Ndebele. Οι Native Commissions είχαν συσταθεί με σκοπό να διασφαλίζουν την τήρηση του νόμου στη Mashonaland και τη Matabeleland. Στην πραγματικότητα όμως ήταν άμεσα ελεγχόμενες από τη BSAC, ενώ το κύριο έργο τους ήταν η διανομή των πλουτοπαραγωγικών πηγών των κατακτημένων περιοχών στους εθελοντές εποίκους. Εξ αυτού σημειώθηκαν φαινόμενα είτε απουσίας της διοίκησης είτε κακοδιοίκησης. Αυτά συνέβαλαν σημαντικά στο ξέσπασμα των εξεγέρσεων.³⁵

Μια τελευταία, πλην όμως κρίσιμη, αιτία που οδήγησε στις εξεγέρσεις του 1896 ήταν η ατελής κατάκτηση της Matabeleland. Στην πραγματικότητα, η BSAC ήλεγχε μόνο το Bulawayo και τα γύρω χωριά κατά τα έτη 1894/95. Μπορεί να είχε πεθάνει ο νόμιμος βασιλιάς Lobengula, όμως οι indunas (τοπικοί φύλαρχοι) ασκούσαν συλλογικά την εξουσία επί του ιθαγενούς πληθυσμού κατά την περίοδο της μεσοβασιλείας (μέχρι δηλαδή την ανάδειξη του επόμενου βασιλιά). Οι ίδιοι οι Βρετανοί αξιωματούχοι αμφισβητούσαν την ιδέα περί κατάκτησης των Ndebele, οι οποίοι έδειχναν να ετοιμάζονται για μια νέα σύγκρουση ή, ακριβέστερα, για τη συνέχιση μιας σύγκρουσης που δεν είχε τελειώσει το 1893.³⁶ Οι Ndebele δεν ήταν διατεθειμένοι να εκχωρήσουν το σύνολο της ελευθερίας τους σε έναν ξένο κατακτητή χωρίς πρώτα να έχουν δώσει μια

πλέον ως ιδανικός προορισμός για την κτηνοτροφία. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. G.T. Hutchinson, *From Cape to Zambezi*, John Murray, Λονδίνο 1905, σ. 85.

³³ Hensman, *A History of Rhodesia*, ό.π., σ. 166.

³⁴ Ranger, *Revolt in Southern Rhodesia*, ό.π., σ. 99-102.

³⁵ Στο ίδιο, σ. 114-117.

³⁶ Cobbing, «The Absent Priesthood», ό.π., σ. 63-65. Βρετανοί αξιωματούχοι, όπως ο συνταγματάρχης Baden-Powell, δήλωναν emphatically τον ατελή χαρακτήρα της κατάκτησης· βλ. R.S.S. Baden-Powell, *The Matabele Campaign, 1896*, Methuen & Company, Λονδίνο 1897, σ. 29-30.

σκληρή μάχη. Η «υπερηφάνεια και το πνεύμα του έθνους»³⁷ τούς οδήγησαν στην επιθυμία εκδίωξης των λευκών. Όπως εύστοχα παρατηρεί ο R.I.R. Martin, ο μείζων λόγος της εξέγερσης ήταν το γεγονός ότι οι Ndebele αντιμετωπίζονταν σαν κατακτημένος λαός.³⁸

Η δυσφορία των Shona και Ndebele για την κυριαρχία της BSAC ήταν αδιαμφισβήτητη, ωστόσο η ανάληψη ένοπλης δράσης έπρεπε να λάβει χώρα στη σωστή χρονική στιγμή. Η κατάλληλη ευκαιρία εμφανίστηκε με το Jameson Raid στα τέλη του 1895. Αυτό ήταν μια απόπειρα του Leander Starr Jameson, στενού συνεργάτη του Cecil Rhodes³⁹, να ανατρέψει με πραξικόπημα την κυβέρνηση του Τράνσβααλ και τον πρόεδρο Paul Kruger, προκειμένου να επιβάλει μια κυβέρνηση πιο φιλική προς τα βρετανικά συμφέροντα στη Νότια Αφρική. Κύρια συνέπεια του πραξικοπήματος όσον αφορά τη Νότια Ροδεσία ήταν η σύλληψη του αστυνομικού σώματος της Matabeleland, το οποίο συμμετείχε στο πραξικόπημα του Jameson.⁴⁰ Λόγω αυτού, η περιφρούρηση των Shona και των Ndebele εξασθένησε, γεγονός που διευκόλυνε το ξέσπασμα της εξέγερσης.⁴¹ Οι συνθήκες, λοιπόν, ήταν πλέον κατάλληλες για το ξέσπασμα των εξεγέρσεων.

Η οργάνωση των εξεγέρσεων

Ένα ζήτημα που προκάλεσε έντονο ιστοριογραφικό ενδιαφέρον αφορά την οργάνωση της εξέγερσης. Αμέσως μετά το ξέσπασμα της εξέγερσης, στις πρώτες καταγραφές των γεγονότων από Βρετανούς αξιωματούχους γινόταν λόγος για τον κρίσιμο ρόλο των Witch Doctors, των Spirit Mediums και του Mlimo. Οι αξιωματούχοι αυτοί προσπάθησαν να καταδείξουν την εξέγερση συνολικά ως ανορθολογική. Σε αυτό το πλαίσιο, υποστήριζαν ότι οι εξεγερμένοι βρίσκονταν σε κάποια κατάσταση μανίας, που

³⁷ Hensman, *A History of Rhodesia*, ό.π., σ. 169.

³⁸ *Report by Deputy Commissioner Sir R.I.R. Martin in Salisbury on the Native Administration of the British South Africa Company*, 16/01/1897, σ. 10· Selous, *Sunshine and Storm*, ό.π., σ. ix.

³⁹ Πρωθυπουργός του Cape και διευθυντής της BSAC.

⁴⁰ Christopher Montague Woodhouse, «Cecil Rhodes», *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Cecil-Rhodes> (Τελευταία πρόσβαση: 01/02/2022).

⁴¹ The Editors of Encyclopedia Britannica, «British South Africa Company», *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/British-South-Africa-Company> (Τελευταία πρόσβαση: 01/02/2022).

είχε προκληθεί από κάποιον μυστηριώδη Mlimo⁴², ο οποίος είχε προφητεύσει ότι οι λευκοί θα εκδιώκονταν στη θάλασσα και οι σφαίρες τους θα μετατρέπονταν σε νερό.⁴³

Οι Witch Doctors, σύμφωνα με τις βρετανικές καταγραφές, αισθάνονταν ότι η θέση τους απειλούνταν κάτω από ένα βρετανικό καθεστώς, το οποίο δεν αναγνώριζε δεισδαιμονίες όπως η βλαπτική και η θεραπευτική μαγεία. Επομένως, χρησιμοποίησαν όλη τους την επιρροή προκειμένου να στρέψουν τους ιθαγενείς εναντίον των λευκών. Σε αυτό το πλαίσιο, απέδιδαν τα δυσμενή καιρικά φαινόμενα και την πανώλη στη βλαπτική μαγεία των λευκών. Αυτοί δημιούργησαν το υπόστρωμα ώστε ο Mlimo να βρει ευήκοα ώτα.⁴⁴ Κατά τον Selous, ο Mlimo δεν ήταν παρά ένα όργανο στα χέρια των ηγεμονικών τάξεων των Ndebele, που εργαλειοποιήθηκε προκειμένου να πατήσει πάνω στις δεισδαιμονίες και στις προλήψεις των ιθαγενών, ώστε να τους κατευθύνει σε ένοπλη δράση εναντίον των λευκών.⁴⁵ Συνολικά, οι σχετικές καταγραφές των Βρετανών παρουσιάζουν μια πλήρη άγνοια των πολιτισμικών και κοινωνικών προεκτάσεων της τοπικής θρησκείας.

Η εικόνα που πρόβαλλαν οι Βρετανοί απείχε πολύ από την πραγματικότητα. Επρόκειτο για μια συνειδητή ρητορική στρατηγική που εξυπηρετούσε το αποικιακό αφήγημα. Ειδικότερα, επιχειρούσαν να αποδείξουν ότι η εξέγερση των ιθαγενών δεν αποτελούσε δίκαιη αντίδραση ενός κατακτημένου πληθυσμού απέναντι στην αποικιοκρατική δύναμη. Σε αυτό το πλαίσιο, υπερέβαλαν ως προς τον βαθμό αποσάθρωσης του κράτους των Ndebele, ώστε να καταδείξουν ως μόνη πιθανή κινητήρια δύναμη το προληπτικό/θρησκευτικό στοιχείο. Μια εξέγερση που κινητοποιείται από τα λόγια ορισμένων δεισδαιμονικών θρησκευτικών ταγών δεν θα μπορούσε παρά να είναι εξ ορισμού ανορθολογική.⁴⁶ Στην πραγματικότητα, όμως, οι δομές του κράτους των Ndebele είχαν επιβιώσει και μετά τη βρετανική κατάκτηση. Πραγματικοί ηγέτες της εξέγερσης ήταν η βασιλική οικογένεια και οι τοπικοί φύλαρχοι,

⁴² Οι όροι χρησιμοποιούνται εσφαλμένα από τους Βρετανούς αξιωματούχους: αυτό που περιγράφεται ως Mlimo είναι ο θεός Mwari και οι Umlimos είναι στην πραγματικότητα οι διαμεσολαβητές μεταξύ πνευμάτων και ανθρώπων (Spirit Mediums), κρίσιμα πρόσωπα στην επικοινωνία των ανθρώπων με τον Mwari.

⁴³ Gordon Le Sueur, *Cecil Rhodes: The Man and His Work, by one of his private and confidential secretaries*, McBride, Nast & Company, Νέα Υόρκη 1914, σ. 116.

⁴⁴ Hensman, *A History of Rhodesia*, ό.π., σ. 167-168.

⁴⁵ Selous, *Sunshine and Storm*, ό.π., σ. 15-16.

⁴⁶ Βλ. Le Sueur, *Cecil Rhodes*, ό.π., σ. 109. Ο βιογράφος και γραμματέας του Rhodes υποστήριζε emphatically πως η πτώση του Bulawayo το 1893 σηματοδότησε τη διάλυση της δύναμης των Ndebele. *Report by Deputy Commissioner Sir R.I.R. Martin*, ό.π., σ. 10: «By the war of 1893 the military organization had been completely upset».

οι οποίοι δεν είχαν καμία σχέση με τον Mwarì ούτε υποκινούνταν από κάποια θρησκευτική μανία.⁴⁷

Το συνεκτικό στοιχείο των εξεγέρσεων δεν πρέπει επομένως να αναζητηθεί στον Mwarì ούτε σε κάποια μεταφυσική δύναμη, αλλά στο πελατειακό πολιτικό σύστημα που είχαν εγκαθιδρύσει οι Ndebele με διάφορες φυλές των Shona ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα. Ειδικότερα, οι φυλές των Shona πλήρωναν ένα φόρο ώστε να εξαιρούνται από τις επιδρομές των Ndebele. Οι Ndebele προωθούσαν ορισμένες νομιμόφρονες οικογένειες των Shona σε ηγετικές θέσεις, γεγονός που τους επέτρεπε να ασκήσουν πιο εύκολα την εξουσία τους επί των Shona. Από την πλευρά τους, αυτές οι οικογένειες μπορούσαν να επιβληθούν, μέσω της βοήθειας των Ndebele, επί των υπολοίπων Shona.⁴⁸ Σε αυτά ακριβώς τα δίκτυα και τις εμπεδωμένες πελατειακές σχέσεις πρέπει να αναζητηθεί η συντονισμένη δράση των Shona και Ndebele κατά την περίοδο της εξέγερσης.

Ο ρόλος των Spirit Mediums ήταν παραδοσιακά συμπληρωματικός προς τον ρόλο της πολιτικής εξουσίας. Με την εγκαθίδρυση ωστόσο της βρετανικής εξουσίας στη Ζιμπάμπουε, επήλθε ένα κενό εξουσίας και μια κοινωνική κρίση: απονομιμοποιήθηκε η πνευματική ηγεσία των τοπικών φυλών (Spirit Mediums), μιας και πλέον απορρίπτονταν οι θρησκευτικές πρακτικές των φυλών ως ανορθολογικές. Το γεγονός αυτό αποδυνάμωσε και την κοσμική εξουσία των indunas, οι οποίοι αντλούσαν νομιμοποίηση από την επιρροή και τη δράση των Spirit Mediums.⁴⁹

Οι Spirit Mediums μπορεί να είχαν απολέσει το θεσμικό τους ρόλο, ωστόσο διατηρούσαν το κύρος τους και μετά τη βρετανική κατάκτηση. Λειτουργούσαν ως θεματοφύλακες των παραδοσιακών αξιών και συλλογικών αντιλήψεων, ζωντανοί φορείς της συλλογικής μνήμης των δύο φυλών, που υπενθύμιζαν το πρόσφατο προ-αποικιακό παρελθόν. Στο πλαίσιο της εξέγερσης, αξιοποίησαν παραδοσιακά θρησκευτικά σύμβολα για να κατευθύνουν και να κινητοποιήσουν τον πληθυσμό έναντι των αποικιακών αρχών. Πρόσφεραν το όραμα και το ιδεολογικό πλαίσιο, λειτούργησαν ως η πνευματική ηγεσία της εξέγερσης.⁵⁰ Ο «ηρωικός» θάνατος ορισμένων Spirit Mediums τούς κατέστησε σύμβολα, μάρτυρες των εξεγέρσεων.⁵¹ Η καταλυτική τους

⁴⁷ Cobbing, «The Absent Priesthood», *ό.π.*, σ. 66-67.

⁴⁸ Beach, *War and Politics in Zimbabwe*, *ό.π.*, σ. 30-31.

⁴⁹ Kapyra John Kaoma, «African Religion and Colonial Rebellion: The Contestation of Power in Colonial Zimbabwe's Chimurenga of 1896-1897», *Journal for the Study of Religion*, 29:1 (2016), σ. 66.

⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 58-59.

⁵¹ Στο ίδιο, σ. 78.

επιρροή στην εξέγερση διατηρήθηκε ως παρακαταθήκη για τα ανταποικιακά κινήματα της περιοχής κατά τον ύστερο 20ό αιώνα, όταν η θρησκεία αποτέλεσε αναπόσπαστο τμήμα του επαναστατικού, πολιτιστικού εθνικισμού της Ζιμπάμπουε.⁵²

Η εξέλιξη των εξεγέρσεων

Η εξέγερση στη Matabeleland ξέσπασε στις 20 Μαρτίου 1896 στα περίχωρα του Bulawayo, διοικητικού κέντρου της ευρύτερης περιοχής. Κατά τις πρώτες δέκα μέρες, οι λευκοί έποικοι της περιοχής βρίσκονταν σε καθεστώς φόβου, διότι αντιλαμβάνονταν τον κίνδυνο που διέτρεχαν.⁵³ Κατά το διάστημα μεταξύ Μαρτίου και Μαΐου, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η πρωτοβουλία των κινήσεων ανήκε στην πλευρά των εξεγερμένων. Την περίοδο αυτή διεξήγαν πλήθος ένοπλων δράσεων, με τους λευκούς της Matabeleland να αναμένουν βοήθεια για να αντιμετωπίσουν την εξέγερση. Πάνω στην ελλιπή αμυντική προετοιμασία των λευκών της περιοχής, ήρθε να προστεθεί και η αργοπορημένη αντίδραση της αυτοκρατορικής διοίκησης στη Νότια Αφρική για την αποστολή βοήθειας.⁵⁴ Παρ' όλα αυτά, τα υπάρχοντα στρατεύματα λευκών κατάφεραν να επιβραδύνουν την προέλαση των ιθαγενών στο Bulawayo, κερδίζοντας πολύτιμο χρόνο μέχρι να οργανωθεί και να αποσταλεί βρετανικό εκστρατευτικό σώμα.⁵⁵

Κρίσιμος ήταν ο ρόλος των Μπόερ κατά τη διάρκεια των εξεγέρσεων. Μέσα στο εκρηκτικό πολιτικό κλίμα που ανέκυψε μετά το Jameson Raid, θα ανέμενε κανείς ότι οι Μπόερ θα έβλεπαν θετικά την απόπειρα των ιθαγενών να εκδιώξουν τους Βρετανούς, που αποτελούσαν κοινό εχθρό. Παρ' όλα αυτά, η στάση των Μπόερ δεν ήταν ενιαία, αλλά αντανakλούσε την πολιτική τους διάσπαση. Μπορούμε βάσιμα να υποθέσουμε ότι οι δύο δημοκρατίες των Μπόερ επωφελούνταν γεωπολιτικά από την αποδυνάμωση των Βρετανών λόγω των εξεγέρσεων, ωστόσο δεν υπήρξε κάποια συγκροτημένη προσπάθεια υποστήριξης των ιθαγενών. Αντίστοιχα, οι υπό βρετανική εξουσία Μπόερ του Ακρωτηρίου, παρά την έντονη δυσaráσκειά τους μετά το Jameson Raid, παρέμειναν

⁵² Emmanuel Chiwome, «The Role of Oral Traditions in the War of National Liberation in Zimbabwe: Preliminary Observations», *Journal of Folklore Research*, 27:3 (1990), σ. 245.

⁵³ Ranger, *Revolt in Southern Rhodesia*, ό.π., σ. 128.

⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 164-165.

⁵⁵ Hensman, *A History of Rhodesia*, ό.π., σ. 82-88. Ο συγγραφέας, όντας ο ίδιος θετικά διακείμενος προς τη BSAC, αποτιμά τη δράση αυτών των πρώτων στρατευμάτων περίπου ως δράση ηρώων. Στην παραπάνω μελέτη, αφιερώνει ένα ξεχωριστό κεφάλαιο στη δράση τους.

εν πολλοίς νομιμόφρονες στις βρετανικές αρχές. Από την πλευρά τους, οι Μπόερ έποικοι της Ροδεσίας συντάχθηκαν με τους Βρετανούς στον κοινό σκοπό της καταπολέμησης των εξεγέρσεων. Σε αυτό συνέβαλε η σταδιακή συγκρότηση μιας «ροδεσιανής» ταυτότητας λευκών Ευρωπαίων εποίκων εν αντιθέσει με τους μαύρους ιθαγενείς, καθώς και η πεποίθηση των Μπόερ της Ροδεσίας ότι αν ήθελαν να ευημερήσουν στη νέα αποικία, θα έπρεπε να δεχθούν τη βρετανική ηγεμονία στην περιοχή.⁵⁶ Σε αυτό το πλαίσιο, σημαντικό ρόλο στο πεδίο των στρατιωτικών επιχειρήσεων διαδραμάτισαν τα Afrikaner Volunteer Corps, που αποτελούνταν από διακόσιους Μπόερ. Τα σώματα αυτά έπαιξαν καταλυτικό ρόλο σε σημαντικές μάχες.⁵⁷

Ως τον Ιούλιο του ίδιου έτους είχαν καταφτάσει τα αυτοκρατορικά και τα εθελοντικά στρατεύματα στο Bulawayo, ενώ η ίδια η BSAC είχε ανασυνταχθεί· το γεγονός αυτό έγειρε την πλάστιγγα υπέρ των λευκών, οδηγώντας στη λύση της πολιορκίας του Bulawayo. Έπειτα, ο στρατός των εξεγερμένων συσπειρώθηκε στον ορεινό όγκο Matopo Hills, όπου διεξαγόταν ένας πόλεμος φθοράς μεταξύ λευκών και ιθαγενών. Ήταν σαφές πλέον ότι οι ιθαγενείς δεν θα νικούσαν, ωστόσο και οι λευκοί δεν είχαν τη δυνατότητα να συγκεντρώσουν επαρκή στρατεύματα για να καταστρέψουν τους εξεγερμένους στις ορεινές τους θέσεις.⁵⁸

Τον Ιούνιο του 1896, σε μια περίοδο που οι εξεγερμένοι στη Matabeleland φαίνονταν να χάνουν την πρωτοβουλία των κινήσεων, ξέσπασαν εστίες εξέγερσης στη Mashonaland. Η στιγμή της εξέγερσης μπορεί να εξηγηθεί εν μέρει και από τις συνθήκες παραγωγής σε μια αγροτική περιοχή· ο Ιούνιος ήταν ένας μήνας που ολοκληρωνόταν ο ενιαύσιος αγροτικός κύκλος. Οι εξεγέρσεις της Mashonaland πλέον στρέφονταν απέναντι στο σύνολο των Ευρωπαίων κατακτητών και όχι μόνο απέναντι σε συγκεκριμένα πρόσωπα. Σε όσες περιοχές εξεγείρονταν υπήρχε διαρκώς ένα πολεμικό κλίμα, μέχρι τη στιγμή της τελικής ήττας.⁵⁹

Η πολυπλοκότητα των πολιτικών και κοινωνικών σχέσεων στη Mashonaland αντανακλάται στον τρόπο με τον οποίο οι επιμέρους φυλές δραστηριοποιήθηκαν στο πλαίσιο της εξέγερσης. Δεν υπήρξε κάποιο προαποφασισμένο σχέδιο εξέγερσης σε μια καθορισμένη ημερομηνία. Οι διάφορες φατρίες αποφάσιζαν είτε να συμμετάσχουν στην

⁵⁶ Julie Bonello, «The Development of Early Settler Identity in Southern Rhodesia: 1890-1914», *The International Journal of African Historical Studies*, 43:2 (2010), σ. 360-363.

⁵⁷ Gustav Hendrich, «The Afrikaner Volunteer Corps and the Participation of Afrikaners in Conflicts in Rhodesia, 1893-1897», *Scientia Militaria: South African Journal of Military Studies*, 40:1 (2012), σ. 38-40.

⁵⁸ Hensman, *A History of Rhodesia*, ό.π., σ. 92-102.

⁵⁹ Beach, «Chimurenga», ό.π., σ. 403-405.

εξέγερση, είτε να παραμείνουν ουδέτερες, είτε ακόμη και να συμμαχήσουν με τους Βρετανούς, σταθμίζοντας δικά τους συμφέροντα. Επρόκειτο, λοιπόν, για μια αλυσιδωτή αντίδραση, που εκδηλώθηκε μεταξύ 12 και 20 Ιουνίου του 1896. Η αντίσταση συνεχίστηκε σε κάποιες περιοχές μέχρι το 1897, διατηρώντας πάντοτε τον τοπικό της χαρακτήρα.⁶⁰

Σε συνάρτηση με τον κατακερματισμένο χαρακτήρα της κοινωνίας μπορεί κανείς να ερμηνεύσει το φαινόμενο των δωσίλογων (collaborators). Ειδικότερα, πολλές φυλές συνεργάστηκαν με τις βρετανικές αρχές, όχι λόγω ιδεολογικής σύμπλευσης με αυτές, αλλά επειδή βρίσκονταν σε παραδοσιακή ή ιδεολογική διαμάχη με αυτούς που διηύθυναν την εξέγερση. Η έννοια του δωσίλογου εν προκειμένω δεν είναι στεγανή· ορισμένες φυλές άλλοτε υπήρξαν δωσίλογες και άλλοτε συμμετείχαν στην αντίσταση. Η επιλογή τους οριζόταν με βάση τους εσωτερικούς πολιτικούς συσχετισμούς. Τη στιγμή της εξέγερσης δεν είχε διαμορφωθεί ακόμη το ιδεολογικό διαχωριστικό πρίσμα πατριωτισμός έναντι αποικιοκρατίας. Οπωσδήποτε οι κακουχίες που υφίσταντο οι αποικιοκρατούμενοι ήταν ικανές να στρέψουν μέρος των Shona στην αντίσταση, αλλά όχι τόσο ισχυρές (ή εμποδωμένες) ακόμη ώστε να ξεριζώσουν παλαιούς τοπικούς ανταγωνισμούς, επί τη βάσει των οποίων οι διάφορες φυλές διαμόρφωναν την πολιτική τους.⁶¹

Το καλοκαίρι του 1896 οι εξεγέρσεις σε Mashonaland και Matabeleland βρίσκονταν πλέον στο απόγειό τους. Ο βρετανικός αυτοκρατορικός στρατός, μαζί με τους εθελοντές και την ελάχιστη στρατιωτική δύναμη της BSAC, διεξήγε πολύ σημαντικές επιχειρήσεις αντι-ανταρτοπολέμου. Κύρια μεταξύ αυτών ήταν η επίθεση έναντι των Ndebele στον ορεινό όγκο Taba Zi Ka Mambo, το δεύτερο πιο σημαντικό προπύργιο των ιθαγενών στην περιοχή. Εκεί, έπειτα από μια συντονισμένη και απρόσμενη νυχτερινή εφόρμηση, κατάφεραν να περικυκλώσουν και να καταστρέψουν τον εχθρικό στρατό.⁶²

Η μάχη αυτή είχε ορισμένα πολύ σημαντικά αποτελέσματα· η ήττα των Ndebele επέφερε τη διχόνοια και τη διάσπαση στο εσωτερικό τους. Υπήρχαν σημαντικές οικογένειες που επεξεργάζονταν πλέον το ενδεχόμενο να μετακινηθούν προς τον βορρά προκειμένου να απεμπλακούν από την ηγεμονία της BSAC, ενώ άλλες οικογένειες

⁶⁰ Beach, «Chimurenga», ό.π., σ. 416-417.

⁶¹ Beach, *War and Politics*, ό.π., σ. 68-69.

⁶² Ranger, *Revolt in Southern Rhodesia*, ό.π., σ. 229-231.

διεσπάρησαν στο εσωτερικό της Matabeleland· πλέον η ενότητα των εξεγερμένων είχε διαρραγεί.⁶³

Από την πλευρά τους, τα βρετανικά στρατεύματα χρειάζονταν χρόνο προκειμένου να ανακόψουν τον ανεφοδιασμό των εξεγερμένων, ώστε να τους εξαναγκάσουν σε συνθηκολόγηση. Ελλείψεις είχαν αρχίσει να παρατηρούνται μεταξύ των Ndebele, ωστόσο δεν ήταν ακόμη ικανές να τους οδηγήσουν σε παράδοση· αποτέλεσαν όμως ένα κίνητρο ώστε και αυτοί με τη σειρά τους να επεξεργαστούν το ενδεχόμενο της παύσης των εχθροπραξιών.⁶⁴

Ταυτόχρονα, πλησίαζε η βροχερή περίοδος, κατά την οποία θα ήταν αδύνατες οι επιχειρήσεις του βρετανικού στρατού. Παρότι αυτός σημείωνε επιτυχίες στα πεδία των μαχών, δεν μπορούσε να οδηγήσει τους εξεγερμένους σε παράδοση. Συνεπώς, οι Βρετανοί στρατιώτες θα έπρεπε να στεγαστούν για τέσσερις τουλάχιστον μήνες στο Bulawayo, μέχρι να τελειώσει η βροχερή περίοδος και να αρχίσουν ξανά τις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Η συντήρηση των στρατιωτών θα προκαλούσε ένα υπέρογκο κόστος, το οποίο η BSAC, λόγω της δεινής οικονομικής της κατάστασης, δεν μπορούσε να επωμιστεί.⁶⁵ Παράλληλα, οι ανθρωπιστικοί κύκλοι του Λονδίνου πίεζαν για την απόσυρση της εμπιστοσύνης του βασιλικού θεσμού προς τη BSAC. Η πιεστική αυτή κατάσταση έπεισε σταδιακά τον Cecil Rhodes, διευθυντή της BSAC, ότι η καλύτερη εναλλακτική της εταιρείας ήταν η παύση των εχθροπραξιών.⁶⁶

Οι διαπραγματεύσεις ξεκίνησαν στα τέλη Αυγούστου του 1896 με πρωτοβουλία του Rhodes, ο οποίος πήγε άοπλος και με μικρή συνοδεία στο στρατόπεδο των Ndebele. Οι ιθαγενείς του εξέθεσαν τα αιτήματά τους, κυριότερα μεταξύ των οποίων υπήρξαν το ζήτημα της καταπίεσης από το αστυνομικό σώμα της BSAC και, βέβαια, το επίμαχο θέμα της γης. Ήταν αδύνατο να βρεθεί μια λύση διά της διπλωματικής οδού αν δεν λυνόταν πρώτα το ζήτημα της γης που επρόκειτο να δοθεί στους εξεγερμένους. Ο Rhodes δεσμευόταν τη διακοπή οποιασδήποτε βάνανυσης πρακτικής ή συμπεριφοράς έναντι των ιθαγενών, καθώς ο ίδιος θα παρέμενε στην περιοχή της Νότιας Ροδεσίας και θα επόπτευε την απαρέγκλιτη εφαρμογή των όρων της συνομολογημένης ανακωχής. Επιπρόσθετα, υποσχόταν την παραχώρηση γης αποκλειστικά για τους ιθαγενείς –

⁶³ Ranger, *Revolt in Southern Rhodesia*, ό.π., σ. 233-235.

⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 237-238.

⁶⁵ Hensman, *A History of Rhodesia*, ό.π., σ. 230-233.

⁶⁶ Ranger, ό.π., σ. 234-235.

υπόσχεση που ακουγόταν στα αυτιά των Ndebele τουλάχιστον εριστική, καθώς ο Rhodes θα τους παραχωρούσε την πατρογονική τους γη.⁶⁷

Το τέλος του πολέμου στη Matabeleland έδωσε τη δυνατότητα στους Βρετανούς να συγκεντρώσουν περισσότερα στρατεύματα για να καταπνίξουν τις διάσπαρτες εξεγέρσεις στη Mashonaland. Η αντίσταση των ιθαγενών εκεί ήταν σαφώς μικρότερη από αυτή των Ndebele, ενώ οι Βρετανοί είχαν πλέον ανασυνταχθεί. Οι εχθροπραξίες συνεχίστηκαν μέχρι τον Οκτώβριο του 1897, όταν οι τελευταίες εστίες εξεγερμένων παραδόθηκαν.⁶⁸

Τα αποτελέσματα των εξεγέρσεων

Η ανάγκη μεταρρύθμισης ήταν ολοφάνερη πλέον και εντός των κόλπων της BSAC· η εταιρεία βρέθηκε στα πρόθυρα της διάλυσης κατά το αμέσως προηγούμενο διάστημα. Ειδικότερα, το σκάνδαλο Jameson φαινόταν ότι ενέπλεκε τον αρχηγό της BSAC, Cecil Rhodes. Παρότι ο Rhodes φαίνεται πως ήταν έτοιμος να αναβάλει το πραξικόπημα,⁶⁹ αναμφίβολα τα επεκτατικά σχέδια του Rhodes στην περιοχή έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διενέργεια του Jameson Raid. Χαρακτηριστικά, ο γερμανικός τύπος στοχοποιούσε τον ίδιο τον Rhodes ως ηθικό αυτουργό.⁷⁰

Σε αυτό το πλαίσιο, ανθρωπιστικοί κύκλοι στο Λονδίνο καθώς και εξέχουσες πολιτικές προσωπικότητες από την πτέρυγα των ριζοσπαστών φιλελεύθερων ζητούσαν να αφαιρεθεί η Βασιλική Χάρτα (Royal Charter) από τη BSAC και η διοίκηση των περιοχών που ήλεγχε η εταιρεία να περάσει σε άμεσο αυτοκρατορικό έλεγχο.⁷¹ Οι περισσότερες φωνές που διαφωνούσαν με τη βρετανική πολιτική στην περιοχή την κατέκριναν επί τη βάση του ότι αποσπούσε την προσοχή από αναγκαίες εσωτερικές μεταρρυθμίσεις, δεν αμφισβητούσαν ωστόσο θεμελιακά την ιδέα της αυτοκρατορίας.⁷²

⁶⁷ Ranger, *Revolt in Southern Rhodesia*, ό.π., σ. 246-248.

⁶⁸ Hensman, *A History of Rhodesia*, ό.π., σ. 106.

⁶⁹ «The Jameson Raid», στο <https://www.sahistory.org.za/article/jameson-raid> (Τελευταία πρόσβαση: 12/03/2024).

⁷⁰ Ανώνυμου αρθρογράφου, «Der Aufbruch in Transvaal», εφ. *Kölnische Zeitung*, 02/01/1896, σ. 5.

⁷¹ Stephen Alexander Massie, *The Imperialism of Cecil John Rhodes: Metropolitan Perceptions of a Colonial Reputation*, Διδακτορική διατριβή, Oxford Brookes University, Οξφόρδη 2016, σ. 123· Georgina D. Duncan, *British Anti-Imperialism towards South Africa, 1895-1910*, Διδακτορική διατριβή, University of Liverpool, Λίβερπουλ 1971, σ. 40-47.

⁷² Massie, *The Imperialism of Cecil John Rhodes*, ό.π., σ. 135.

Τελικά, το κύμα της κριτικής για το Jameson Raid περιορίστηκε προσωρινά διότι η προσοχή της κοινής γνώμης στράφηκε στο τηλεγράφημα Kruger, ένα μήνυμα του Κάιζερ Γουλιέλμου Β' στον πρόεδρο του Τράνσβααλ Paul Kruger σχετικά με την απόκρουση της εισβολής του Jameson, που προκάλεσε ορυμαγδό αντιδράσεων στη Βρετανία.⁷³

Οι τεταμένες συνθήκες στην ευρύτερη περιοχή της Νότιας Αφρικής κατά την περίοδο 1895-1897 είχαν καταδείξει την ανάγκη άμεσης αυτοκρατορικής παρέμβασης. Ο αυτοκρατορικός στρατός συνέβαλε οπωσδήποτε στην κατάπνιξη των εξεγέρσεων, ωστόσο η αυτοκρατορία πρόβαλε πλέον αξιώσεις εποπτείας και ελέγχου επί της διοίκησης της BSAC στη Νότια Ροδεσία (το όνομα της υπό βρετανική κυριαρχία Ζιμπάμπουε). Ως πρώτο στάδιο σε αυτή την παρεμβατική πολιτική, η αυτοκρατορική διοίκηση επέβαλε τη θεσμοθέτηση ενός αυτοκρατορικού αντιπροσώπου στη Νότια Ροδεσία, ο οποίος θα αναλάμβανε τη μετεπαναστατική πολιτική διεύθυνση στην περιοχή. Στο εξής η παρουσία της αυτοκρατορίας λειτούργησε εν μέρει ως αντίβαρο στις αυθαιρεσίες των λευκών εποίκων της Νότιας Ροδεσίας επί των ιθαγενών. Η ισορροπία αυτή διατηρήθηκε ως το 1923, όταν η BSAC έπαψε να διοικεί τη Νότια Ροδεσία.⁷⁴

Σε αυτό το κλίμα διαμορφώθηκε ένα τριπλό διοικητικό πλάνο για τη διοίκηση της Matabeleland. Πρώτον, δόθηκε πλέον μεγαλύτερη έμφαση στην επιλογή των διοικητών των επιμέρους επαρχιών· αυτοί πλέον θα προέρχονταν από το Cape Town ή το Natal, ώστε να γνωρίζουν τις συνθήκες και τις ιδιαιτερότητες της περιοχής. Δεύτερον, δρομολογήθηκαν μέτρα για την αντιμετώπιση του φαινομένου των απόντων γαιοκτητών (absentee landlords), ενώ, τέλος, έγιναν προσπάθειες για την ανεύρεση Προστατευόμενων Περιοχών των Ιθαγενών (Native Reserves), όπου θα μπορούσαν να κατοικούν οι ιθαγενείς απαλλαγμένοι από το βάρος των Ευρωπαίων γαιοκτημόνων.⁷⁵

Το τελευταίο μέτρο συνάντησε και τις μεγαλύτερες πρακτικές δυσκολίες, διότι η αγορά επαρκούς κατοικήσιμης γης για την εγκατάσταση των ιθαγενών ήταν ιδιαίτερα ακριβή. Για όσους ιθαγενείς κατοικούσαν σε ιδιόκτητη γη Ευρωπαίων γαιοκτημόνων προβλεπόταν μια περίοδος δύο ετών κατά την οποία δεν θα πλήρωναν φόρους, προκειμένου να ανακάμψει η αγροτική παραγωγή και να αποφευχθεί η πείνα των επόμενων ετών. Έπειτα, θα έπρεπε να συμφωνήσουν για το καθεστώς των ενοικίων και της εργασίας με τους Ευρωπαίους ιδιοκτήτες, ενώ ο αυτοκρατορικός αντιπρόσωπος

⁷³ Massie, *The Imperialism of Cecil John Rhodes*, ό.π., σ. 126.

⁷⁴ R.H. Palmer, «War and Land in Rhodesia», *Transafrican Journal of History*, 1:2 (1971), σ. 51.

⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 52.

στην περιοχή θα λειτουργούσε ως διαιτητής σε ενδεχόμενες συγκρούσεις μεταξύ γαιοκτημόνων και ιθαγενών. Ωστόσο, αυτά τα μέτρα αναδεικνύουν την αδυναμία (ή, ακριβέστερα, την έλλειψη επιθυμίας) της BSAC να μεταβάλει ουσιαστικά το καθεστώς που ανέκυψε μετά τον πόλεμο του 1893. Η γη στη μεγαλύτερή της έκταση παρέμενε στα χέρια των Ευρωπαίων και οι ιθαγενείς παρέμεναν εν πολλοίς στο έλεός τους.⁷⁶

Στη Mashonaland διαμορφώθηκε μια πιο ευνοϊκή κατάσταση για τους ιθαγενείς, διότι οι Native Reserves εκεί ήταν μεγαλύτερες και πιο προσβάσιμες, ενώ ήδη το μεγαλύτερο μέρος των κατοίκων της περιοχής βρισκόταν εντός των προστατευόμενων περιοχών. Όσοι Shona κατοικούσαν σε ιδιόκτητες γαίες Ευρωπαίων δέχονταν γενικώς καλύτερη αντιμετώπιση, προκειμένου να παραμείνουν ως εργατικό δυναμικό στις γαίες των λευκών εποίκων. Σε διαφορετική περίπτωση είχαν τη δυνατότητα να μετοικήσουν στις Native Reserves. Η συγκέντρωση των Shona σε αυτές είχε και ένα συγκεκριμένο στρατηγικό στόχο: τον αμεσότερο έλεγχο τους προκειμένου να αποφευχθούν νέες εξεγέρσεις.⁷⁷

Πέραν ωστόσο των βραχυπρόθεσμων συνεπειών της εξέγερσης, μπορεί κανείς να διακρίνει συνέχειες σε σχέση με το μείζον γεωπολιτικό γεγονός εκείνης της περιόδου, τον Δεύτερο Πόλεμο των Μπόερ (1899-1902), που επιβεβαίωσε τη βρετανική ηγεμονία στην περιοχή. Η καταστολή των ιθαγενών ανταρτών το 1896-7 παρήγε πολεμική τεχνογνωσία η οποία εντοπίζεται στις βίαιες πολεμικές πρακτικές που εφαρμόστηκαν κατά τον Πόλεμο των Μπόερ, με προεξέχουσα την πρακτική της καμένης γης.⁷⁸

Η πρακτική αυτή, σε συνδυασμό με τη χρήση στρατοπέδων συγκέντρωσης ιθαγενών και Μπόερ, προκάλεσε σφοδρότατη διεθνή κριτική έναντι της Βρετανίας. Σημείο τομής στην όξυνση της κριτικής έναντι των βρετανικών πρακτικών στη Νότια Αφρική ήταν η έκδοση μιας μελέτης της κοινωνικής ακτιβίστριας και πασιφίστριας Emily Hobhouse, που αναδείκνυε τις απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης των αμάχων Μπόερ, γυναικών και παιδιών, στα στρατόπεδα.⁷⁹ Η Βρετανία κατά τη διάρκεια του Πολέμου των Μπόερ κατηγορήθηκε από τη διεθνή κοινή γνώμη για παραβίαση του διεθνούς δικαίου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων,⁸⁰ ενώ φωνές στο εσωτερικό, όπως

⁷⁶ Palmer, «War and Land», ό.π., σ. 53-54.

⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 54.

⁷⁸ Elizabeth Van Heyningen, «The South African War as a Humanitarian Crisis», *International Review of the Red Cross*, 97:900 (2015), σ. 1000-1001.

⁷⁹ Birgit Susanne Seibold, *Emily Hobhouse und die Berichte über die Konzentrationslager während des Burenkriegs: Zwei unterschiedliche Perspektiven*, Universität Tübingen, Τύμπιγκεν 2011, σ. 92-94.

⁸⁰ Steffen Bender, *Der Burenkrieg und die deutschsprachige Presse: Wahrnehmung und Deutung zwischen Burenephorie und Anglophobie, 1899-1902*, Ferdinand Schöningh, Πάντερμπορν 2009, σ. 113-117.

του ριζοσπάστη φιλελεύθερου Lloyd George, της Emily Hobhouse και του οικονομολόγου και πολιτικού επιστήμονα John Atkison Hobson, ασκούσαν δριμύτατη κριτική για την πολιτική εξόντωσης των ιθαγενών.⁸¹ Συνολικά, το πλιάτσικο του Jameson Raid, η εκμετάλλευση των ιθαγενών στη Νότια Ροδεσία, η εφαρμογή της πρακτικής της καμένης γης και, πολύ περισσότερο, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στον Πόλεμο των Μπόερ, υπονόμευσαν το βρετανικό εκπολιτιστικό αφήγημα.

Η συγκρότηση του βρετανικού αποικιακού αφηγήματος

Ενώ ακόμη μεσουρανούσε το σκάνδαλο του Jameson Raid, στο οποίο ο Rhodes ήταν άμεσα εμπλεκόμενος, η εξέγερση ενός αποικιοκρατούμενου πληθυσμού εναντίον της BSAC ήγειρε ένα ακόμη ζήτημα ηθικής τάξεως για τη βρετανική αποικιακή παρουσία στη Νότια Αφρική. Σε αυτό το πλαίσιο, σύσσωμη η στρατιωτική και γραφειοκρατική ελίτ που προΐστατο των βρετανικών επιχειρήσεων στη Νότια Ροδεσία διεξήγε έναν αγώνα προπαγάνδας προκειμένου να νομιμοποιήσει ηθικά τα πεπραγμένα των Βρετανών στην περιοχή.

Το συντονισμένο αφήγημα εκκινεί με τη βασική διαπίστωση ότι κατά τα έτη 1894/95 η Νότια Ροδεσία ήταν σε θετική πορεία, καθότι οργανωνόταν πολιτικά και οικονομικά, ξέφευγε από τη «βαρβαρότητα» και κινούνταν προς τον «πολιτισμό». Σε αυτό το κλίμα, επήλθε η επανάσταση στο Johannesburg,⁸² οπότε η αστυνομική δύναμη της BSAC χρειάστηκε να εγκαταλείψει τη Νότια Ροδεσία, γεγονός που επέτρεψε το ξέσπασμα της εξέγερσης.⁸³

Ως προς τα αίτια των εξεγέρσεων, οι Βρετανοί επιχειρούν σε κάθε περίπτωση να αποκρύψουν τη δική τους υπαιτιότητα. Μια από τις κατηγορίες που επιρρίφθηκε στους Ndebele ήταν ότι εξεγείρονταν έναντι των λευκών διότι πλέον δεν είχαν τη δυνατότητα να κάνουν τακτικές επιδρομές στους φιλήσυχους Shona.⁸⁴ Όσον αφορά την καταναγκαστική εργασία, οι Βρετανοί αντέστρεφαν το επιχείρημα των Ndebele, προβάλλοντάς τους ως μια φυλή που έχει συνηθίσει στο πλιάτσικο και τη μάχη, και που

⁸¹ Seibold, *Emily Hobhouse*, ό.π., σ. 92-94.

⁸² Έτσι χαρακτηρίστηκε από τη βρετανική πλευρά το Jameson Raid.

⁸³ Le Sueur, *Cecil Rhodes*, ό.π., σ. 115-116.

⁸⁴ Baden-Powell, *The Matabele Campaign*, ό.π., σ. 29-30.

επομένως δεν μπορούσε να εξοικειωθεί με τις συνθήκες της οργανωμένης εργασίας.⁸⁵ Η ενόχληση των εξαναγκασμένων εργατών οφειλόταν, σύμφωνα με τον Selous, στην έμφυτη τεμπελιά τους και όχι στις αντικειμενικά αντίξοες συνθήκες εργασίας.⁸⁶ Αν κατ' εξαίρεση υπήρξε δεσποτική συμπεριφορά και καταναγκασμός σε εργασία, αυτή αποδιδόταν στη Native Police, που φυσικά στελεχωνόταν από ιθαγενείς.⁸⁷

Αναφορικά με την απαλλοτρίωση των βοοειδών του τοπικού πληθυσμού από τη BSAC, οι καταγραφές αυτές υιοθετούν πλήρως το αφήγημα της εταιρείας ότι το ζωικό κεφάλαιο ανήκε στον Lobengula και, επομένως, πέρασε στην ιδιοκτησία της εταιρείας κατακτητικό δικαίω. Οι δύο προαναφερθέντες λόγοι, σε συνδυασμό με τη σκληρή βρετανική κυριαρχία, δεν συνιστούσαν, σύμφωνα με τον Selous, επαρκή αίτια. Βασικός λόγος της εξέγερσης των ιθαγενών, κατά τον ίδιο, ήταν η επιθυμία της προηγούμενης ηγεμονικής τάξης να ανακτήσει την εξουσία της από τους λευκούς.⁸⁸

Φυσικά, καίριο στοιχείο στο σύνολο των αφηγήσεων είναι η δραματική περιγραφή των φόνων λευκών εποίκων (κυρίως δε γυναικών και παιδιών) τον πρώτο καιρό της εξέγερσης. Πρόκειται για το δομικό στοιχείο επί τη βάση του οποίου το σύνολο της δράσης των Βρετανών έναντι των εξεγερμένων παρουσιάζεται ως εκδίκηση.⁸⁹ Προσδίδεται έτσι ένας «σταυροφορικός» χαρακτήρας που νομιμοποιεί τις βίαιες πρακτικές των αποικιακών στρατευμάτων, όπως η τακτική της καμένης γης και η απαλλοτρίωση ζωτικών πόρων των εξεγερμένων.⁹⁰

Το αποικιακό αφήγημα δεν περιοριζόταν μόνο στη δικαιολόγηση των βρετανικών πρακτικών κατά τον πόλεμο. Μια ακόμη κρίσιμη παράμετρος είναι η ανάδειξη της Νότιας Ροδεσίας ως μιας επιτυχημένης εγκατάστασης λευκών εποίκων. Ο στόχος εν προκειμένω ήταν διττός: αφενός, έπρεπε να καθησυχαστούν οι έποικοι-επενδυτές, καθώς η εξέγερση έθετε σε κίνδυνο τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες. Αφετέρου, έπρεπε να αναδειχθεί η θετική επίδραση της βρετανικής παρουσίας στην περιοχή, ώστε να νομιμοποιηθεί συνολικά η κατάκτηση.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο ίδιος ο Rhodes, απευθυνόμενος στους εποίκους, έκανε λόγο για τη θαυμάσια εξέλιξη των κατακτημένων περιοχών, στις οποίες ο σιδηρόδρομος αναπτυσσόταν ταχύτατα. Η εξέγερση συνιστούσε πράγματι μια «κατάρρα», ωστόσο θα

⁸⁵ Hensman, *A History of Rhodesia*, ό.π., σ. 169.

⁸⁶ Selous, *Sunshine and Storm*, ό.π., σ. x.

⁸⁷ Στο ίδιο.

⁸⁸ Στο ίδιο, σ. xii.

⁸⁹ Στο ίδιο, σ. xvii-xviii.

⁹⁰ Beinart, «Cecil Rhodes», ό.π., σ. 591.

τελείωνε σύντομα και η BSAC θα φρόντιζε για την αποζημίωση των εποίκων.⁹¹ Λίγους μήνες αργότερα, αμέσως μετά την παράδοση των Ndebele, ο Rhodes υποστήριζε πως η επιτυχία στον πόλεμο επιτάχυνε τη διαδικασία δημιουργίας σιδηροδρόμου, η οποία ήταν καθοριστική για την ανάπτυξη της Νότιας Ροδεσίας. Έκανε λόγο για «development of a country from barbarism to civilization». Συνολικά, επαγγελλόταν ένα ιδανικό μέλλον, στο οποίο η οικονομική ανάπτυξη (σιδηρόδρομοι, ορυχεία, αύξηση του πληθυσμού) θα συνδυαζόταν με την πολιτική ανάπτυξη και την εγκαθίδρυση αντιπροσωπευτικών θεσμών για τους λευκούς εποίκους.⁹²

Ωστόσο, σύμφωνα με το βρετανικό αφήγημα, τα οφέλη της βρετανικής παρουσίας αφορούσαν και την τοπική κοινωνία. Σταδιακά, η επιρροή της συστηματικής εργασίας θα οδηγούσε στην κατίσχυση του βιομηχανικού συστήματος. Αυτό θα έφερνε ειρήνη στη χώρα καθώς θα λειτουργούσε ως ανάχωμα στο παλαιό μιλιταριστικό πνεύμα των ιθαγενών. Αν και σαφώς υποκριτικές, οι αντιλήψεις αυτές πήγαζαν από το ευρύ ιδεολογικό ρεπερτόριο της ύστερης βικτωριανής περιόδου. Σε αυτό το πλαίσιο, οι Βρετανοί αντιλαμβάνονταν εαυτούς ως κατάλληλους εξουσιαστές. Θεωρούσαν ότι η διάδοση των θεσμών, της ηθικής και της θρησκείας τους ήταν δώρα προς την ανθρωπότητα, που θα επέτρεπαν και στις «υπανάπτυκτες φυλές» να αναπτύξουν τις δυνατότητές τους.⁹³ Στο περιβάλλον της Νότιας Ροδεσίας, η οριοθετημένη εργασία ήταν αυτή που θα επέτρεπε στους ιθαγενείς να ανέλθουν σε «ένα ανώτερο στάδιο εξέλιξης».⁹⁴ Πράγματι, σύμφωνα με το ίδιο αφήγημα, οι Βρετανοί απελευθέρωσαν τους ιθαγενείς από τη βαρβαρότητα. Ωστόσο, σε αυτό το υπανάπτυκτο στάδιό τους οι ιθαγενείς δεν θα μπορούσαν ακόμη να μεταβούν στον ελεύθερο πολιτισμό. Γι' αυτό το λόγο, τη δεδομένη στιγμή η καλύτερη μορφή εξουσίας γι' αυτούς ήταν ένας πατερναλιστικός δεσποτισμός.⁹⁵

⁹¹ F. Verschoyle, *Cecil Rhodes: His Political Life and Speeches, 1881-1900*, Chapman & Hall, Λονδίνο 1900, σ. 481-484· ο λόγος αυτός του Rhodes εκφωνήθηκε στις αρχές Ιουνίου 1896.

⁹² Στο ίδιο, σ. 488-492.

⁹³ J.S. Galbraith, *Crown and Charter: The Early Years of the British South Africa Company*, University of California Press, Μπέρκλεϊ 1974, σ. 310-311.

⁹⁴ James Rochfort Maguire, *Cecil Rhodes: A Biography and Appreciation by Imperialist. With Personal Reminiscences by Dr. Jameson: Two Portraits of Mr. Rhodes and A Map of South Africa*, Chapman & Hall, Λονδίνο 1897, σ. 205-206.

⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 207.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα μελέτη επιχειρήθηκε μια ανασκόπηση των εξεγέρσεων των Shona και Ndebele έναντι της BSAC κατά τα έτη 1896-97. Οι εξεγέρσεις αυτές εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο της βρετανικής αποικιακής επέκτασης στη Νότια Αφρική κατά τον ύστερο 19ο αιώνα. Η BSAC ήταν ο φορέας που ανέλαβε να επεκτείνει τη βρετανική κυριαρχία στη νοτιοαφρικανική ενδοχώρα, δίχως να επιβαρυνθούν οι Βρετανοί φορολογούμενοι. Η ιστορία της κατάκτησης της Νότιας Ροδεσίας ενέχει στοιχεία απάτης του ιθαγενούς πληθυσμού, καιροσκοπισμού των λευκών εποίκων και στρατηγικού σχεδιασμού των Βρετανών αξιωματούχων στο χώρο της Νότιας Αφρικής.

Η περίοδος μεταξύ 1890, όταν ξεκίνησε η κατάκτηση της Mashonaland, ως το 1893 και τον πόλεμο μεταξύ BSAC και Ndebele, ήταν μια περίοδος προσαρμογής ένθεν και εντεύθεν. Οι λευκοί έποικοι της BSAC αναζητούσαν τον χρυσό που φαντάζονταν ότι θα έβρισκαν στη Mashonaland, ενώ παράλληλα γίνονταν αισθητές οι τριβές με τη φυλή των Ndebele. Ο πόλεμος του 1893 μετέβαλε σημαντικά τα δεδομένα, διότι η BSAC αναδείχθηκε σε απόλυτη κυρίαρχο στην περιοχή, συντρίβοντας τους κραταιούς ως τότε Ndebele. Ωστόσο, τα ακανθώδη ζητήματα της γαιοκτησίας, της ιδιοκτησίας ζωικού κεφαλαίου και του καταναγκασμού των ιθαγενών σε μισθωτή εργασία οξύνθηκαν σε απόλυτο βαθμό, διότι η BSAC απαλλοτρίωσε το σύνολο της γης και το μεγαλύτερο μέρος του ζωικού κεφαλαίου των ιθαγενών, δίνοντάς το σε Ευρωπαίους. Αυτή η μη βιώσιμη μεταπολεμική διευθέτηση υπήρξε μείζονα αιτία της πιο σημαντικής σύγκρουσης μεταξύ ιθαγενών και BSAC, δηλαδή των εξεγέρσεων του 1896-1897.

Οι εξεγέρσεις αυτές αποτελούν το αποκορύφωμα της αντιαποικιακής αντίδρασης των ιθαγενών σε αυτή την πρώιμη περίοδο κατάκτησης. Τα αίτιά τους εντοπίζονται στις επαχθείς συνθήκες που επέβαλε η διοίκηση της BSAC, κυρίως δε στην καταστολή και την απομύζηση του εργατικού και ζωικού κεφαλαίου. Οι εξεγέρσεις αυτές διακρίνονταν για τον αποσπασματικό τους χαρακτήρα, που συνδέεται άμεσα με το φατριαστικό μοντέλο της κοινωνικής τους οργάνωσης. Η τακτική του ανταρτοπόλεμου υπήρξε καταλυτική για τις προσωρινές επιτυχίες των εξεγερμένων. Ωστόσο, η BSAC, με την καίρια υποστήριξη των αυτοκρατορικών στρατευμάτων, σύντομα έλαβε την πρωτοβουλία των κινήσεων. Στη Matabeleland επήλθε συμφωνία ειρήνης διότι ο πόλεμος φαινόταν ότι κατέληγε σε αδιέξοδο και για τις δύο πλευρές, ενώ στη Mashonaland οι εξεγερμένοι ηττήθηκαν και παραδόθηκαν. Τελικά, η πολιτική διευθέτηση που ακολούθησε μετά τη λήξη των εξεγέρσεων οδήγησε σε μερική μόνο

βελτίωση της θέσης των ιθαγενών. Η διευθέτηση αυτή, αν και θεωρήθηκε τότε προσωρινή, στην πραγματικότητα διατηρήθηκε εν πολλοίς αναλλοίωτη ως το τέλος της βρετανικής αποικιακής κυριαρχίας. Τέλος, οι πολιτικές χωροταξικού διαχωρισμού ιθαγενών και λευκών που υιοθετήθηκαν για στρατηγικούς λόγους, αποτέλεσαν το υπόστρωμα για τη θεσμοθέτηση του ρατσιστικού, πολιτικού χωροταξικού διαχωρισμού μεταξύ λευκών μειονοτήτων και ιθαγενών πλειοψηφιών κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα.

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ BIBLIOGRAPHY

Πρωτογενείς πηγές Primary Sources

Αρχεία Archives

Report by Deputy Commissioner Sir R.I.R. Martin in Salisbury on the Native Administration of the British South Africa Company, 16/01/1897. Προσβάσιμη στην ιστοσελίδα: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015082124705&seq=29> (Τελευταία πρόσβαση: 28/11/2023).

Άρθρα εφημερίδων Newspaper Articles

Ανώνυμου αρθρογράφου, «Der Aufruhr in Transvaal», εφ. *Kölnische Zeitung*, 02/01/1896, σ. 5.

Απομνημονεύματα και εκδόσεις σύγχρονες ή λίγο μεταγενέστερες των γεγονότων Memoirs and contemporary publications

Baden-Powell, R.S.S., *The Matabele Campaign, 1896*, Methuen & Company, Λονδίνο 1897.

British South Africa Company, *The Southern Rhodesia Handbook*, BSAC, Λονδίνο 1914.

Hensman, H., *A History of Rhodesia*, William Blackwood & Sons, Εδιμβούργο και Λονδίνο 1900.

Hole, H.M., *Reports on the Native Disturbances in Rhodesia, 1896-97*, BSA Company, Λονδίνο 1898.

Hutchinson, G.T., *From Cape to Zambezi*, John Murray, Λονδίνο 1905.

James, R.M., *Cecil Rhodes: A Biography and Appreciation by Imperialist. With Personal Reminiscences by Dr. Jameson: Two Portraits of Mr. Rhodes and A Map of South Africa*, Chapman & Hall, Λονδίνο 1897.

Le Sueur, G., *Cecil Rhodes: The Man and His Work, by one of his private and confidential secretaries*, McBride, Nast & Company, Νέα Υόρκη 1914.

Selous, F.C., *Sunshine and Storm in Rhodesia*, Rowland Ward & Co. Limited, Λονδίνο 1896.

Verschoye, F., *Cecil Rhodes: His Political Life and Speeches, 1881-1900*, Chapman & Hall, Λονδίνο 1900.

Επιστημονική βιβλιογραφία Secondary Literature

Beach, D.N., «‘Chimurenga’: The Shona Rising of 1896-97», *The Journal of African History*, 20:3 (1979), σ. 395-420.

—, *War and Politics in Zimbabwe 1840-1900*, Mambo Press, Γκουέρου 1986.

Beinart, W., «Cecil Rhodes: Racial Segregation in the Cape Colony and Violence in Zimbabwe», *Journal of South African Studies*, 48:3 (2022), σ. 581-603.

Bender, S., *Der Burenkrieg und die deutschsprachige Presse: Wahrnehmung und Deutung zwischen Bureneuphorie und Anglophobie, 1899-1902*, Ferdinand Schöningh, Πάντερμπορν 2009.

Bonello, J., «The Development of Early Settler Identity in Southern Rhodesia: 1890-1914», *The International Journal of African Historical Studies*, 43:2 (2010), σ. 341-367.

Chiwome, E., «The Role of Oral Traditions in the War of National Liberation in Zimbabwe: Preliminary Observations», *Journal of Folklore Research*, 27:3 (1990), σ. 245.

Cobbing, J., «The Absent Priesthood: Another Look at the Rhodesian Risings of 1896-1897», *The Journal of African History*, 18:1 (1977), σ. 61-84.

Dawson, S., «The First Chimurenga: 1896-1897 Uprising in Matabeleland and Mashonaland and the Continued Conflicts in Academia», *Constellations*, 2:2 (2011), σ. 144-153.

Duncan, G.D., *British Anti-Imperialism towards South Africa, 1895-1910*, Διδακτορική διατριβή, University of Liverpool, Λίβερπουλ 1971.

Galbraith, J.S., *Crown and Charter: The Early Years of the British South Africa Company*, University of California Press, Μπέρκλεϋ 1974.

Hendrich, G., «The Afrikaner Volunteer Corps and the Participation of Afrikaners in Conflicts in Rhodesia, 1893-1897», *Scientia Militaria: South African Journal of Military Studies*, 40:1 (2012), σ. 25-48.

Kaoma, K.J., «African Religion and Colonial Rebellion: The Contestation of Power in Colonial Zimbabwe's Chimurenga of 1896-1897», *Journal for the Study of Religion*, 29:1 (2016), σ. 54-84.

Lindner, U., «Colonialism as a European Project in Africa before 1914? British and German Concepts of Colonial Rule in Sub-Saharan Africa», *Zeitschrift für Globalgeschichte und Vergleichende Gesellschaftsforschung*, 19:1 (2009), σ. 88-106.

Massie, S.A., *The Imperialism of Cecil John Rhodes: Metropolitan Perceptions of a Colonial Reputation*, Διδακτορική διατριβή, Oxford Brookes University, Οξφόρδη 2016.

Msellemu, S.A., «Common Motives of Africa's Anti-colonial Resistance in 1890-1960», *Social Evolution & History*, 12:2 (2013), σ. 143-155.

Palmer, R.H., «War and Land in Rhodesia», *Transafrican Journal of History*, 1:2 (1971), σ. 43-62.

Ranger, T.O., *Revolt in Southern Rhodesia 1896-97: A Study in African Resistance*, Heinemann, Λονδίνο 1967.

Rosenbach, H., *Das Deutsche Reich, Großbritannien und der Transvaal (1896-1902): Anfänge Deutsch-Britischer Entfremdung*, Vandenhoeck & Ruprecht, Γκέτιγκεν 1993.

Said, E., *Culture and Imperialism*, Vintage Books, Νέα Υόρκη 1994.

Saunders, C. και Smith, I., «Southern Africa, 1795-1910» στο Andrew Porter (επιμ.), *The Oxford History of the British Empire, Volume III: The Nineteenth Century*, Oxford University Press, Οξφόρδη 1999, σ. 597-623.

Seibold, B.S., *Emily Hobhouse und die Berichte über die Konzentrationslager während des Burenkriegs: Zwei unterschiedliche Perspektiven*, Universität Tübingen, Τύμπιγκεν 2011.

Seligmann, M.S., *Rivalry in Southern Africa: The Transformation of German Colonial Policy*, Palgrave Macmillan, Λονδίνο 1998.

Van Heyningen, E., «The South African War as a Humanitarian Crisis», *International Review of the Red Cross*, 97:900 (2015), σ. 999-1028.

Διαδικτυακές πηγές

Digital Sources

The Editors of Encyclopedia Britannica, «British South Africa Company», *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/British-South-Africa-Company> (Τελευταία πρόσβαση: 01/02/2022).

Woodhouse, C.M., «Cecil Rhodes», *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Cecil-Rhodes> (Τελευταία πρόσβαση: 01/02/2022).

«The Jameson Raid», στο <https://www.sahistory.org.za/article/jameson-raid> (Τελευταία πρόσβαση: 12/03/2024).